

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

te verandering gegeven worden.

De auteur wil zowel voor geestelijk begeleiders als voor hen die begeleiding vragen een werkinstrument bieden dat hij als een 'biografiegenerator' typeert. Dit is de *Zelf-confrontatiemethode* (ZKM) van Hermans, door de auteur als volgt omschreven: 'Deze methode is non-directief van aard, structureert het levensverhaal naar tijd en ruimte, velt geen oordeel en stimuleert de cliënt om diens levensverhaal op eigen kracht en naar eigen vermogen te interpreteren' (p. 141). Zich baserend Hermans' waarderings-theorie (p. 142) bespreekt Derckx uitgebreid de toepassingsmogelijkheden van de ZKM in het pastorale werkveld. Het lijkt me vooral een interessante methode om cliënten op een niet-kwetsende wijze naar hun narcistische en zondige weerstanden, respectievelijk vluchttoorden te leiden. Dit zet hen tot nadenken aan, wat de kiemen van mogelijke verandering in zich draagt. Zoals Derckx het verwoordt, is de gemeenschappelijke noemer van dit alles het bewerkstelligen van een *transformatie* van het narcisme. Het onderzoeken van de intrinsieke band tussen narcisme en hoofdzonden is interessant voor zowel de geestelijk begeleider als voor de (al of niet gelovige) professionele hulpverlener. Het vormt immers het kruispunt waar beide disciplines elkaar kunnen vinden, elk met respect voor de eigenheid van de ander. Maar vooral slaagt de auteur erin om het 'achterhaalde' concept van de hoofdzonden nieuw leven in te blazen. Het zou zonde zijn om geen kennis te maken met dit boek...

Noten

- 1 In de *Grote Nederlandse Larousse Encyclopedie* wordt hoofdzonde omschreven als: 'voornaamste zonde, de oorzaak van vele andere zonden' en *zonde* als: 'iedere vrijwillige overtreding van de goddelijke of zedelijke wetten'. Er zijn zeven hoofdzonden: *hebzucht, lust, hoogmoed, woede, gulzigheid, afgunst, luiheid*. Vroeger waren er acht (luiheid/traagheid is de verdichting van *apathie* en *melancholie*). Dit aantal wordt ook in dit onderzoek opgenomen.

- 2 'In algemene zin kan schaamte worden omschreven als een ellendig besef van onvolmaaktheid' (p. 26).
- 3 Capps is 'William Harte Felmeth Professor of Pastoral Theology' aan het Princeton Theological Seminary (p. 13).
- 4 Dit onderzoek werd met sociaal-wetenschappelijke methoden uitgevoerd, waarbij 501 vragenlijsten verwerkt werden. De acht aangehaalde hoofdzonden konden tot twee factoren worden herleid, namelijk 'wrok' en 'begeerte'. De samenhang tussen welzijn, narcisme en hoofdzonden werd onderzocht met bovenvermelde conclusie tot gevolg.

Over herinneren en vergeten

Bespreking van

Günther Bittner (red.) (2006). *Ich bin mein Erinnern — Über autobiographisches und kollektives Gedächtnis*. Würzburg: Königshausen & Neumann.
ISBN 978 3 8260 3433 6, 176 pp., € 19,80

WALTER SCHÖNAU

Een drieëntwintigjarige bankemployé merkt dat er in de kelder van zijn huis een brandje is ontstaan. Hij rent in paniek, 'Brand, brand!' roepend, het huis uit. Zijn vriend blijft binnen, belt de brandweer die al gauw komt en het vuur snel blust. De volgende dag is de bankemployé in de war, hij denkt dat hij zeventien jaar oud is, lijdt aan een ernstige geheugenstoornis en moet in een kliniek opgenomen worden. Na verloop van tijd blijkt daar dat hij op vierjarige leeftijd gezien heeft hoe iemand in zijn auto is verbrand, zonder dat iemand hulp heeft kunnen bieden. Deze traumatische jeugdherinnering verhinderde dus niet alleen een adequate reactie op het brandje, maar verstoorde, eenmaal gereactiveerd, zijn hele psychische realiteit. Dit geval van een psychogene amnesie, verteld door H.J. Mar-

kowitsch, illustreert hoe ons geheugen een constructief en dynamisch systeem is waarvan de werking door de bewustzijns-toestand in het heden wordt bepaald. Het lijkt me ook een casus waarop de psychoanalyse competent commentaar te bieden heeft. Noemde Mitscherlich haar niet een 'Kampf um die Erinnerung'? Voor Markowitsch, hoogleraar neuropsychologie, is de beschreven blokkade van het herinneringsvermogen, ontstaan zonder enige hersenbeschadiging, echter een kwestie van een 'cascade van stresshormonen'. In zijn visie bestond de therapie uit het herstellen van de 'normale hersenstofwisseling', overigens wel door middel van gesprekken.

Met dit voorbeeld zijn we al midden in de materie van dit boek aangeland, het in de cultuurwetenschappen zo uiterst actuele onderzoek, met al zijn interdisciplinaire aspecten, van geheugen en herinnering. Maar tegelijk laat het ook zien dat dit boek geen 'zuiver' psychoanalytische studie is, hoewel Freuds geheugentheorie de nodige aandacht krijgt en de redacteur, emeritus hoogleraar pedagogiek aan de Universiteit van Würzburg, tevens psychotherapeut met een psychoanalytische opleiding is. In zijn hier opgenomen afscheidscollege neemt hij echter ook afscheid van Freud als zijn vroeger door hem vereerde leermeester. Het is vooral diens neiging tot generaliseren die tot zijn afwijzing heeft geleid. Bittner stelt zijn eigen theorie van het 'Grund-Ich' ervoor in de plaats, een basaal Ik, dat schuilgaat achter wat Jung de 'persona' noemde.

Het boek bevat voorts een tiental bijdragen van collega's van Bittner, de meesten ook uit Würzburg en uit de wereld van de opvoedkunde of psychotherapie, aan een symposium, gehouden in 2006. Daarmee zijn de onderlinge kwaliteitsverschillen, enkele wat uit de losse pols geschreven teksten, en het bonte, enigszins arbitrair aandoende geheel van invalshoeken verklaard, maar niet de vele drukfouten en slordigheden in spelling en literatuuropgaven. Enkele oorlogsherinneringen staan wat verloren tus-

sen de theoretische uiteenzettingen. Ze zijn kennelijk bedoeld als materiaal voor het onderdeel 'autobiografie', dat ook aan de orde komt, maar niet helder afgegrensd wordt van het begrip 'levensgeschiedenis'. In de inleiding vindt men een korte samenvatting van de discussie na de lezingen. Sinds de jaren tachtig is in de cultuur- en geesteswetenschappen onder invloed van gezaghebbende publicaties als die van de egyptoloog Jan Assmann en diens vrouw Aleida, maar ook door de ongekende bloei der neurowetenschappen, het onderzoek van de individuele en collectieve herinnering centraal komen te staan. Van deze traditie, die teruggaat op een publicatie van Maurice Halbwachs uit 1925, geeft dit boek ons een beeld. Wie zich omtrent de verschillende geheugentypen (kortetermijn-, langetermijn-, autobiografisch, semantisch, episodisch, procedureel etc.) en de huidige stand van het onderzoek daarnaar wil oriënteren, vindt hier de gewenste informatie.

Volker Fröhlich refereert Freuds denken over het geheugen, vanaf zijn constatering dat zijn hysterische patiënten aan remniscenties leden tot aan zijn pogingen om met behulp van metaforen als die van de archeologische opgraving en van het schrijven op het 'toverblok' zich een voorstelling van het functioneren van ons herinneringsvermogen te maken. We vergeten bijna niets, maar kunnen lang niet alles weer 'voor de geest roepen'. Freud interesseerde zich voor de verklaring hiervan. Zijn *Psychopathologie van het dagelijks leven* is, naast veel meer, een studie van het vergeten en de oorzaken daarvan. In zijn opstel over de herinneringen toont Freud zich een constructivist avant la lettre, door te laten zien hoe onze beelden van het verleden aan vertekening en bewerking blootstaan, transformaties die altijd (al of niet onbewuste) behoeften in het heden trachten te bevredigen. Maar eigenlijk is bijna alle psychologie een vorm van impliciete herinneringstheorie: was ook Freuds worsteling met de verleidingstheorie en het opgeven ervan niet

een poging om het functioneren van het geheugen te begrijpen? Ging het daarbij niet in feite om nieuw verworven inzicht in het onderscheid tussen de historische en de narratieve waarheid?

Zoals in de meest originele bijdrage, van de hand van Hans-Joachim Petsch, aan het slot van het boek uiteengezet wordt, bestaat er naast de — voor stoornissen zo gevoelige — kunst van het herinneren ook een kunst van het vergeten. Het vergeten is zoiets als een filter- en immuunsysteem van de psyche, een heilzame functie zoals bijvoorbeeld de film *Eternal sunshine of the spotless mind* (2004) op originele wijze duidelijk wil maken. Men zou, aldus Petsch, een negatieve vorm van vergeten, die ongeveer samenvalt met Freuds concept van verdringing, kunnen onderscheiden van een positieve vorm: het ad acta kunnen leggen van dossiers die onze herinnering ter tafel brengt, het laten rusten van scènes uit het verleden, nadat men deze in voldoende mate heeft «durchgearbeitet». Eerder lukt dat meestal niet. Het banale advies «forget about it» helpt immers niet echt. De titel van het boek, zegt Petsch, zou eigenlijk aldus aangevuld moeten worden: «Ik ben mijn herinneren en tevens ben ik ook mijn vergeten.» Die titel is trouwens een al te vrije vertaling van een zin bij Augustinus: «Ego sum qui memini», zoals op diverse plaatsen in het boek zelf ook wordt vermeld. Augustinus' observatie dat ik het ben, die zich herinnert, kunnen we nu als volgt nuanceren: het herinnerde Ik is een constructie van het herinnerende Ik. *Glücklich ist, wer vergißt, was doch nicht zu ändern ist* heette een populair operettelied van Léhar. Die zin zou dus herschreven moeten worden als: «Gelukkig is wie zich herinnert en daarna kan vergeten.»

Literatuur

- ASSMANN, J. (2000). *Religion und kulturelles Gedächtnis — Zehn Studien*. München: Beck.
 FREUD, S. (1899). Over de herinneringen.
Werken 1 (p. 863-883). Amsterdam: Boom.

- FREUD, S. (1901). Psychopathologie van het dagelijks leven. *Werken 3* (p. 57-318). Amsterdam: Boom.
 FREUD, S. (1925). Notitie over het «toverblok». *Werken 9* (p. 68-74). Amsterdam: Boom.
 HALBWACHS, M. (1925). *La mémoire collective*. Paris: PUF (1950).
 MITSCHERLICH, A. (1975). *Der Kampf um die Erinnerung — Psychoanalyse für fortgeschrittene Anfänger*. München: Piper.

De nazaten [1]

Bespreking van

Sophie Freud (2007). *Living in the shadow of the Freud family*. Westport/Londen: Praeger. ISBN 978 0 275 99415 0, 446 pp., £19,95

HARRY STROEKEN

Sophie Freud (geb. 1924) is de dochter van Martin Freud (de oudste zoon van) en Esti Drucker, rond wie dit boek vooral draait. Het huwelijk van Martin en Esti was van meet af aan een catastrofe en de vlucht van de familie uit Wenen vormde de gezochte gelegenheid tot een scheiding: Martin vertrok met zoon Walter naar Engeland, Esti ging met haar dochter naar Parijs, vervolgens naar Nice, en via Casablanca ontsnapten ze net op tijd naar de Verenigde Staten. De verwijten aan het adres van de familie Freud (enige brieven van grootvader Sigmund aan Esti, die hij niet mocht, zijn hier afgedrukt; oma Freud blijkt later een warme, verstandige persoonlijkheid) zijn niet van de lucht, maar het kostbaarste dat moeder en dochter bezitten is de naam Freud. Esti Freud gold in brede kring als T.M. (totally meschugge — volkomen getikt). Ze zocht liefde, maar haar gedrag stootte mensen af. Ze klaagde altijd over geldgebrek, maar ze gaf veel cadeautjes. Haar ongeloflijke stamina dwingt bewondering af: